

Jan Smutek

*Uniwersytet Szczeciński, Wydział Nauk o Ziemi,
Katedra Badań Miast i Regionów*

Rynek pracy i jego demograficzne uwarunkowania w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech w latach 2005–2009

Zarys treści: W artykule przedstawiono sytuację na rynku pracy w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech oraz jego demograficzne uwarunkowania w okresie po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Wskazano na różnice w funkcjonowaniu rynku pracy oraz sytuacji demograficznej obszarów wielkomiejskich i peryferyjnych w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech. Polska strona pogranicza charakteryzowała się wyższym poziomem bezrobocia, niższym poziomem płac oraz produktywności, a także lepszą sytuacją demograficzną, szybszym wzrostem liczby miejsc pracy oraz PKB. Świadczy to o zmniejszaniu się różnic w poziomie rozwoju gospodarczego na pograniczu polsko-niemieckim oraz przenoszeniu działalności gospodarczej na stronę polską.

Słowa kluczowe: rynek pracy, rozwój regionalny, sytuacja demograficzna, pogranicze polsko-niemieckie

Celem artykułu jest pokazanie tendencji na rynku pracy w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech. Badanie to było przeprowadzone w przeddzień zniesienia ograniczeń podejmowania pracy na terenie Republiki Federalnej Niemiec dla obywateli polskich i ma na celu ocenę trendów na rynku pracy w okresie od wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Ze względu na dostępność danych analizy kończą się na roku 2009. Analizą objęto dane o sytuacji związanej z rynkiem pracy: poziom bezrobocia, liczbę pracujących, wartość dodaną brutto na jednego pracującego, wielkość PKB na mieszkańca według parytetu siły nabywczej. Z uwagi na problemy w porównywaniu wartości wynagrodzeń pomiędzy różnymi systemami walutowymi (Dobija 2007) zrezygnowano z analizy poziomu wynagrodzeń. W zakresie sytuacji demograficznej analizowano udział ludności w wieku produkcyjnym i jego zmiany oraz saldo migracji. W badaniu wykorzystano dane statystyczne z Banku Danych Regionalnych (po stronie polskiej) oraz Federalnego Urzędu Statystycznego i Federalnej Agencji Pracy (po stronie niemieckiej). Badanie miało na celu określenie stanu rynku pracy oraz jego uwarunkowań demograficznych i gospodarczych po obu stronach granicy w przeddzień tworzenia się transgranicznego rynku pracy.

Analiza obejmuje cztery polskie województwa: Dolnośląskie, Lubuskie, Zachodniopomorskie i Wielkopolskie oraz 5 landów niemieckich: Berlin, Branden-

burgia, Meklemburgia Pomorze-Przednie, Saksonia, Saksonia-Anhalt i Turynia. Wszystkie landy objęte analizą przed zjednoczeniem Niemiec w 1990 r. były w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Obszar wschodnich Niemiec jest obszarem depopulacji, skąd duża liczba mieszkańców wyprowadziła się po zjednoczeniu do Niemiec Zachodnich. Powodem była różnica w poziomie płac i poziomie życia pomiędzy wschodnią a zachodnią częścią Niemiec. Rynek pracy wpłynął na sytuację demograficzną. Zła sytuacja demograficzna ogranicza możliwość poprawy sytuacji na rynku pracy. Wynika to m.in. z faktu, że społeczeństwo analizowanych landów jest społeczeństwem starzejącym się. Od zjednoczenia wschodnie landy zmniejszają dystans rozwojowy względem zachodnich landów, jednak po 2000 r. ten wzrost jest powolniejszy niż w ostatniej dekadzie XX w. (Aumann, Scheufele 2009). Pogranicze po stronie polskiej charakteryzowało się znacznie lepszą sytuacją demograficzną i gospodarczą. Poziom rozwoju gospodarczego był jednak dużo niższy niż w Niemczech, ale odznaczał się znacznie większą dynamiką. W badanym okresie pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy regionów po polskiej stronie granicy zaczynały wywierać fundusze strukturalne Unii Europejskiej. Pod tym względem sytuacja była zdecydowanie odwrotna po stronie niemieckiej. Rozpoczęła się dyskusja na temat ograniczania funduszy federalnych i unijnych dla regionów wschodnich Niemiec (Czech-Rogosz 2007). Oceniając dynamikę rozwoju po polskiej i niemieckiej stronie, należy pamiętać, że landy niemieckie bezpośrednio po zjednoczeniu Niemiec rozwijały się w tempie powyżej 10% wzrostu PKB rocznie (Płóciennik 2007).

W okresie, którego dotyczy to badanie, przeprowadzono reformy powiatów w dwóch krajach związkowych: Saksonii i Saksonii-Anhalt. Reforma z 2008 r. w Saksonii polegała na połączeniu od dwóch do czterech powiatów w jeden większy powiat. Niezmienione pozostały tylko powiaty dużych miast: Drezna, Lipska i Chemnitz. Reforma z 2007 r. w Saksonii-Anhalt miała bardziej skomplikowany przebieg. Niektóre powiaty pozostały w dotychczasowych granicach, niektóre połączono w większe, a jeszcze inne uzyskały całkowicie nowe granice poprzez połączenie gmin z różnych powiatów tak, że granice nowych powiatów nie pokrywają się ze starymi. Ta ostatnia sytuacja utrudnia przeprowadzenie porównań pomiędzy poszczególnymi latami ze względu na różne granice jednostek przestrzennych. W 2011 r. przeprowadzona będzie reforma powiatów w Meklemburgii-Pomorzu Przednim. Efektem tych wszystkich reform było zmniejszenie liczby jednostek podziału terytorialnego.

Sytuacja na rynku pracy – poziom bezrobocia

Jednym z podstawowych wskaźników informujących o sytuacji na rynku pracy jest poziom bezrobocia. W tabeli 1 przedstawiono zmiany poziomu bezrobocia w badanych regionach oraz największych miastach.

Przy międzynarodowych porównaniach poziomu bezrobocia konieczne jest uwzględnianie różnych definicji statusu bezrobotnego. W myśl niemieckiego prawa bezrobotnym jest osoba, która pracuje poniżej 15 godzin w tygodniu i wyraża chęć podjęcia pracy powyżej 15 godzin. W myśl polskiego prawa bezrobotnym jest

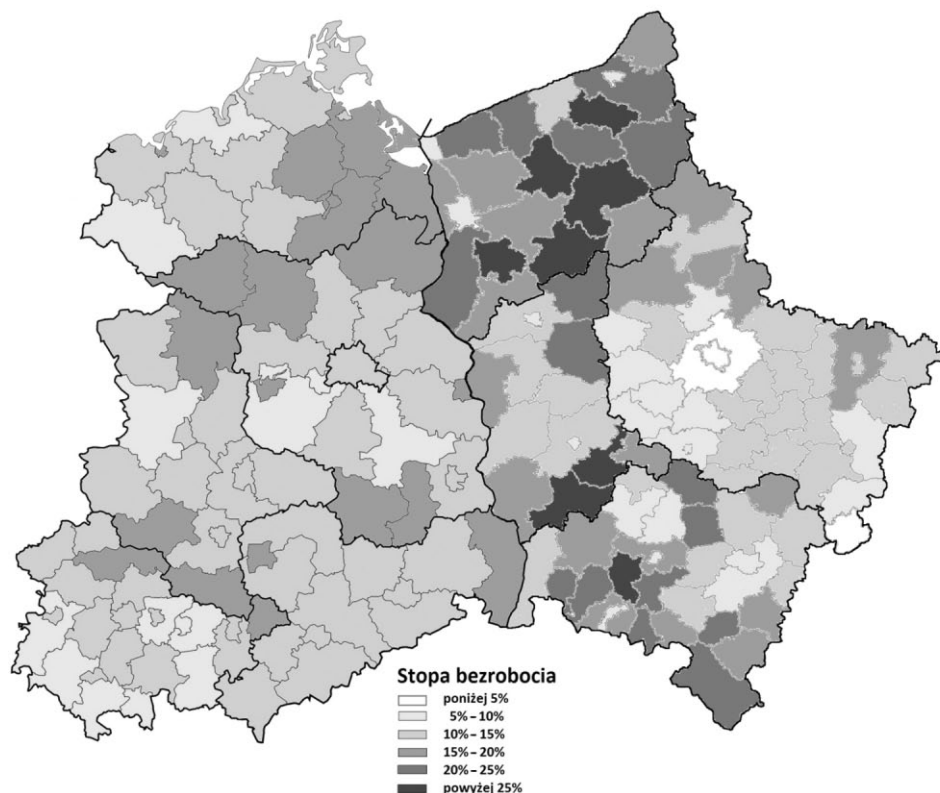
osoba niezatrudniona i niewykonująca innej pracy zarobkowej, która jest zdolna i gotowa do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy. Na poziom bezrobocia rejestrowanego wpływają także instytucjonalne uwarunkowania pomocy społecznej, np. poziom zasiłków dla bezrobotnych oraz warunki ich przyznawania. Przykładowo w tym okresie na poziom bezrobocia w Niemczech oddziaływało wprowadzenie ustaw reformujących niemiecki system pośrednictwa pracy, tzw. ustawy Hartza (Płóciennik 2007). Celem tych reform było zmniejszenie bezrobocia w całych Niemczech z 4 mln osób do 2 mln w ciągu 4 lat (Moszyński 2009). Patrząc na zmiany poziomu bezrobocia w badanym okresie, można stwierdzić, że efekt ten został w znacznej części osiągnięty. Na poprawę sytuacji na rynku pracy w Polsce wpłynęło w tym czasie otwarcie rynków pracy w innych państwach, m.in. w Wielkiej Brytanii, oraz możliwość sfinansowania z funduszy strukturalnych znacznej części działań aktywnej polityki na rynku pracy (Ministerstwo Gospodarki 2009). Na rycinie 1 przedstawiono zróżnicowanie stopy bezrobocia rejestrowanego w 2009 r. w powiatach województw zachodniej Polski i landów wschodnich Niemiec.

W okresie po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej zarówno w Polsce, jak i w Niemczech następował spadek bezrobocia. Regionem o najwyższym poziomie bez-

Tabela 1. Stopa bezrobocia rejestrowanego w województwach, landach i największych miastach zachodniej Polski i wschodnich Niemiec w latach 2005–2009

	2005 [%]	2007 [%]	2009 [%]	Zmiana [%] 2005–2009
POLSKA	17,6	11,2	11,9	-5,7
Województwo lubuskie	25,6	14,0	15,9	-9,7
Gorzów Wielkopolski	14,9	6,1	7,6	-7,3
Zielona Góra	12,0	7,1	7,5	-4,5
Województwo wielkopolskie	14,6	7,8	9,1	-5,5
Poznań	6,2	2,9	3,2	-4,0
Województwo zachodniopomorskie	25,6	16,4	16,5	-9,1
Szczecin	14,1	6,5	8,1	-6,0
Województwo dolnośląskie	20,6	11,4	12,5	-8,1
Wrocław	10,9	4,5	5,0	-5,9
NIEMCY	11,7	9,0	7,5	-4,2
Berlin	19,0	15,5	12,5	-6,5
Brandenburgia	18,2	14,9	12,2	-6,0
Meklemburgia-Pomorze Przednie	20,3	16,5	13,4	-6,9
Rostock	19,9	15,9	13,7	-6,2
Saksonia	18,3	14,7	12,7	-5,6
Lipsk	20,8	16,9	12,8	-8,0
Drezno	15,0	12,7	11,6	-4,4
Saksonia-Anhalt	20,2	16,0	13,4	-6,8
Magdeburg	19,8	15,5	13,5	-6,3
Turyngia	17,1	13,2	11,2	-5,9

Źródło: Bank Danych Regionalnych, Federalna Agencja Pracy (Bundesagentur für Arbeit).

Ryc. 1. Stopa bezrobocia w 2009 r. w powiatach w zachodniej Polsce oraz we wschodnich Niemczech

Źródło: Bank Danych Regionalnych, Federalna Agencja Pracy (Bundesagentur für Arbeit).

robocia jest województwo zachodniopomorskie, następnie lubuskie oraz land Meklemburgia-Pomorze Przednie i Saksonia Anhalt. Wszystkie te regiony są pozbawione dużego prężnego ośrodka miejskiego¹ będącego lokomotywą rozwoju. Zauważalną tendencją w badanym okresie jest szybszy spadek poziomu bezrobocia na obszarach i w ośrodkach najsilniej dotkniętych tym zjawiskiem.

W zakresie zróżnicowania wewnątrzregionalnego w Polsce można było zaobserwować większe różnice w poziomie bezrobocia. Z jednej strony były powiaty takie jak Poznań charakteryzujące się bezrobociem poniżej 5% w 2009 r. Z drugiej strony powiaty takie, jak białogardzki, drawski, łobeski, choszczeński, nowosolski, żagański cechowały się bezrobociem powyżej 25%. Regionem o najgorszej sytuacji pod względem bezrobocia było województwo zachodniopomorskie, w dalszej kolejności województwo dolnośląskie oraz land Meklemburgia-Pomorze Przednie. W najlepszej sytuacji były wielkie miasta oraz ich bezpośrednie zaplecze. Obszary położone peryferyjnie (m.in.: centralna część województwa zachodniopomorskie-

¹ Stolicą województwa zachodniopomorskiego jest Szczecin, jednak w praktyce w latach 2005–2009 ze względu na kryzys gospodarczy wywołany upadkiem przemysłu stoczniowego w tym mieście nie spełniał on funkcji lokomotywy rozwoju województwa (por. Dutkowski 2008, Koncepcja... 2010).

go, wschodnia Meklemburgia i północna Brandenburgia, wschodnia część Dolnego Śląska z wyłączeniem Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego) odznaczały się gorszą sytuacją na rynku pracy.

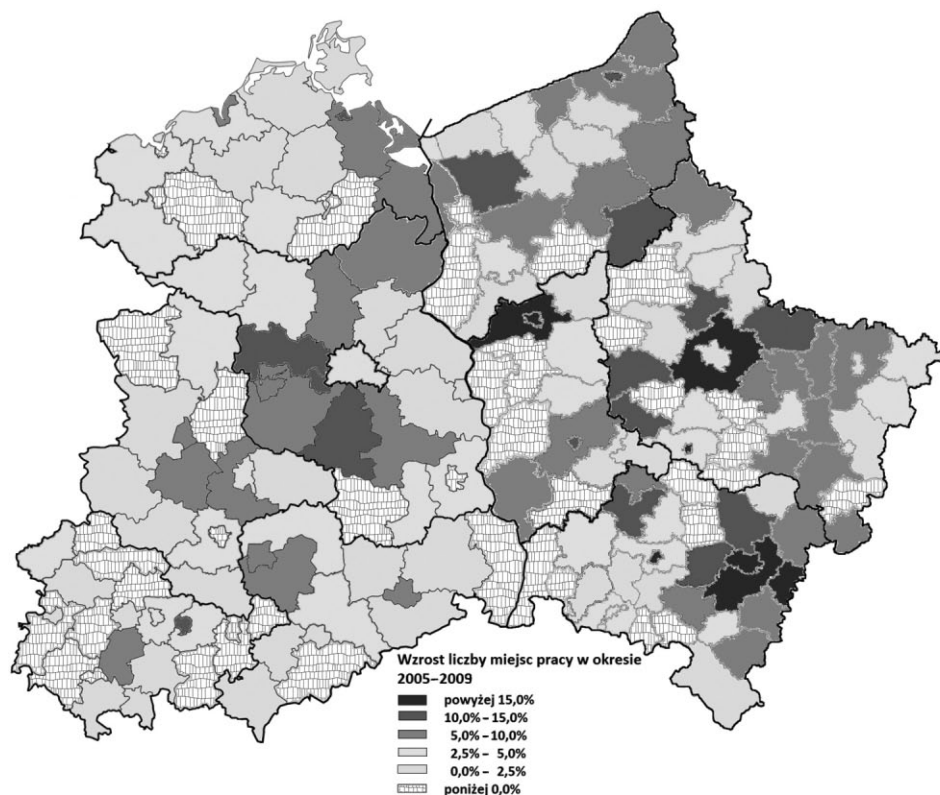
Zmiany liczby pracujących

Przy ocenie zatrudnienia należy brać pod uwagę, że w Polsce kategoria ta obejmuje osoby zatrudnione według głównego miejsca pracy, w Niemczech są to osoby zatrudnione, które objęte są obowiązkowym ubezpieczeniem społecznym (Bratzsch 2010). Spadek bezrobocia w latach 2005–2009 wiązał się ze wzrostem liczby miejsc pracy. Liczba miejsc pracy w badanym okresie wzrosła na całym obszarze. Po polskiej stronie wzrost ten miał większą dynamikę. W tabeli 2 przedstawiono zmiany liczby miejsc pracy w badanych regionach oraz w największych miastach. Dynamikę liczby miejsc pracy w okresie 2005–2009 pokazano na rycinie 2.

Tabela 2. Pracujący w województwach, landach i największych miastach zachodniej Polski i wschodnich Niemiec w latach 2005–2009 (w tys. zatrudnionych)

	2005	2007	2009	Zmiana 2005–2009
POLSKA	9895,9	10432,3	10552,7	6,6%
Województwo lubuskie	222,4	237,3	236,5	6,3%
Gorzów Wielkopolski	34,6	37,8	39,8	15,0%
Zielona Góra	37,5	40,1	42,1	12,3%
Województwo wielkopolskie	967,9	1023,4	1018,7	5,3%
Poznań	224,5	234,5	228,5	1,8%
Województwo zachodniopomorskie	343,0	361,5	356,6	4,0%
Szczecin	109,0	115,4	107,5	-1,4%
Województwo dolnośląskie	674,0	733,6	757,2	12,4%
Wrocław	192,4	213,9	234,1	21,7%
NIEMCY	34480,0	35288,0	35862,0	4,1%
Berlin	1327,2	1376,2	1379,4	3,9%
Brandenburgia	886,5	909,9	928,5	4,7%
Meklemburgia-Pomorze Przednie	636,9	652,1	655,8	2,9%
Rostock	90,7	94,3	96,3	6,2%
Saksonia	1677,1	1719,3	1723,8	2,8%
Lipsk	249,9	261,4	264,1	5,7%
Drezno	264,5	277,8	279,1	5,5%
Saksonia-Anhalt	892,2	910,3	918,3	2,9%
Magdeburg	118,1	124,2	127,7	8,1%
Turyngia	894,9	907,4	903,3	0,9%

Źródło: Bank Danych Regionalnych – GUS, Niemiecki Federalny Urząd Statystyczny (Statistisches Bundesamt Deutschland).

Ryc. 2. Zmiana liczby miejsc pracy w okresie 2005–2009 w powiatach w zachodniej Polsce oraz we wschodnich Niemczech

Źródło: Bank Danych Regionalnych – GUS, Niemiecki Federalny Urząd Statystyczny (Statistisches Bundesamt Deutschland).

Obszarami, w których najszybciej przyrastała liczba miejsc pracy w latach 2005–2009, były strefy podmiejskie dużych miast. Szczególnie silny wzrost wystąpił w aglomeracji wrocławskiej, poznańskiej oraz gorzowskiej. Duży przyrost liczby miejsc pracy odnotowano także w byłych miastach wojewódzkich, takich jak Legnica, Leszno i Koszalin. Należy też zwrócić uwagę na sytuację Szczecina, które jest jedynym większym polskim miastem, w którym w badanym okresie spadła liczba ludności. Jest to związane między innymi z upadkiem przemysłu stoczniowego. Zaskakująco dobrze pod względem zmiany liczby miejsc pracy wypadły natomiast wschodnie powiaty województwa zachodniopomorskiego. Z uwagi jednak na ogromny brak miejsc pracy w tym regionie, nadal cechuje się on gorszymi wskaźnikami w zakresie bezrobocia. Po stronie niemieckiej przyrost miejsc pracy charakteryzował się bardziej skomplikowanym przebiegiem. Był zdecydowanie wolniejszy niż w Polsce. Koncentrował się również w strefach podmiejskich dużych miast, w szczególności w aglomeracji Berlina. Pozytywne zmiany na rynku pracy zaobserwowano także w niektórych peryferyjnych regionach, takich jak np. wschodnia Meklemburgia-Pomorze Przednie.

Wpływ dużych miast na zmiany rynku pracy jest oceniany różnie. Niektóre badania (np. Illy i in. 2009) wskazują, że w Niemczech policentryczna struktura sprzyja rozwojowi gospodarczemu, a więc również wzrostowi liczby miejsc pracy. We wschodnich Niemczech największą dynamiką charakteryzują się jednak największe miasta. W ocenie obecnych tendencji trzeba ponadto uwzględnić światowy kryzys ekonomiczny który wpłynął negatywnie na sytuację na rynku pracy w Niemczech (Brautzsch 2009).

Powiaty, które zanotowały spadek miejsc pracy, położone są peryferyjnie względem dużych ośrodków miejskich. W znacznej mierze pokrywają się one z obszarami odpływu migracyjnego ludności oraz spadku udziału ludności w wieku produkcyjnym. Do takich obszarów zaliczają się niektóre duże niemieckie miasta, np. Cottbus, Schwerin, Halle i Wismar. Obszar leżący w bezpośredniej bliskości granicy po stronie polskiej odznaczał się także spadkiem liczby miejsc pracy. Związane jest to z zaprzestaniem kontroli granicznej i celnej na granicy polsko-niemieckiej po wejściu Polski do Unii Europejskiej oraz przystąpieniu do układu z Schengen. Przyczyniło się to do spadku liczby miejsc pracy w dziedzinie z nią związanej. Obszary te zamiast koncentrujących działalności (poprzez sam fakt funkcjonowania kontroli granicznej) uzyskały charakter tranzytowy.

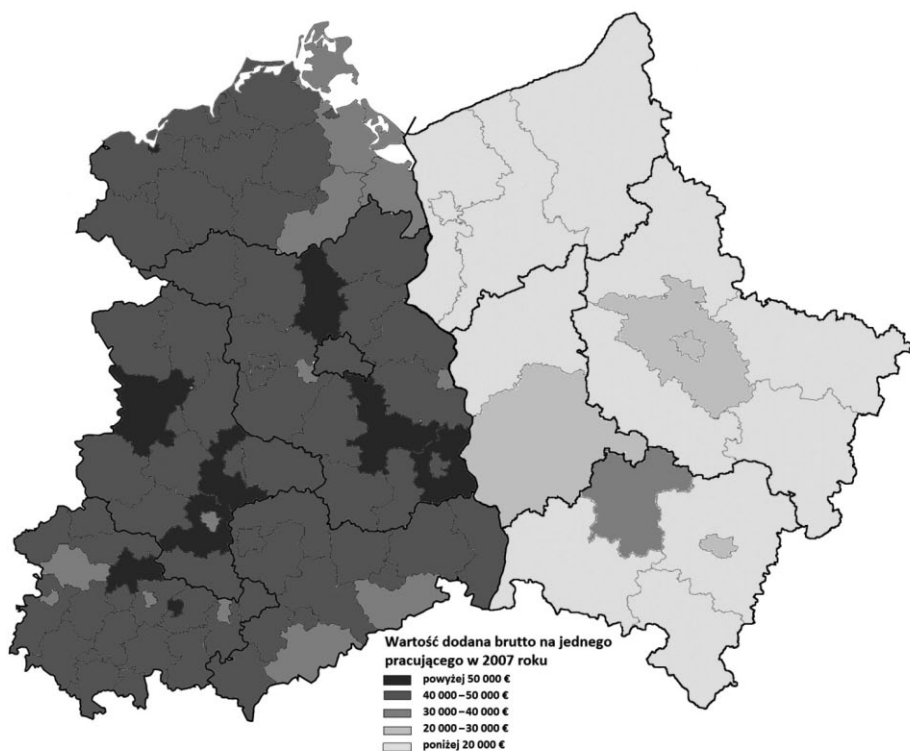
Efektywność ekonomiczna

Sposobem określenia efektów działalności gospodarczej jest pomiar wartości dodanej brutto. Wydajność pracy mierzona wartością dodaną brutto na jednego pracującego w zachodniej Polsce różni się znacznie od tej we wschodnich Niemczech, na niekorzyść regionów po polskiej stronie granicy. Niestety dane na poziomie regionów i powiatów dotyczące wartości dodanej brutto oraz produktu krajowego brutto z uwzględnieniem parytetu nabywczego są publikowane ze znacznym opóźnieniem. Z tego też powodu opierano się na ostatnich dostępnych danych: 2007 r. dla wartości dodanej brutto oraz z 2008 r. dla produktu krajowego brutto. Dane są publikowane dla regionów NUTS3, które w Niemczech odnoszą się do powiatów, a w Polsce do podregionów. W 2007 r. tylko jeden polski subregion (legnicko-głogowski) miał wydajność pracy zbliżoną do najniższych niemieckich powiatów. Wartość dodana brutto na jednego pracującego w Polsce wynosiła w 2007 r. 15 000–35 000 euro na jednego zatrudnionego. Różnice w Polsce są większe niż w Niemczech, gdzie wartość ta wynosi 35 000–60 000 euro na jednego zatrudnionego.

Obszary o wysokiej produktywności to w przypadku Polski duże miasta (Poznań, Wrocław). Zaskakująco dobre wyniki uzyskał region legnicko-głogowski, co uwarunkowane jest osiągniętą bardzo wysoką wydajnością górnictwem rud miedzi. Dużym miastem, które nie charakteryzuje się tak wysoką wydajnością, jest Szczecin. W powiązaniu z niskim wzrostem wydajności świadczy to o problemach gospodarczych miasta. W Niemczech obszary o dużej wydajności to strefy podmiejskie dużych miast położone wzdłuż korytarzy transportowych (np. powiaty Dahme-Spreewald, Spree-Neisse, Saalkreis lub Anhalt-Bitterfeld). Tereny peryferyjne (wschodnia Meklemburgia-Pomorze Przednie, górskie fragmenty Saksonii)

odznaczają się niższą wydajnością. Poziom wydajności w podregionach na analizowanym obszarze przedstawiono na rycinie 3.

Inną formą określenia efektywności ekonomicznej regionów jest mierzenie poziomu PKB na mieszkańca według parytetu siły nabywczej. Regiony na analizowanym terytorium należą do słabiej rozwiniętych w Unii Europejskiej. Jedynie poziom życia w Berlinie jest zbliżony do średniej dla całej Unii. Znaczna jest też dysproporcja pomiędzy poziomem rozwoju regionów w polskiej części pogranicza a niemieckiej. Poziom życia w niemieckich regionach wynosi około 80% poziomu całej Unii, przy około 40–50-procentowym poziomie w polskich regionach. Polskie regiony mające duże, prężne ośrodki miejskie charakteryzowały się wyższym PKB na mieszkańca niż regiony nieposiadające takich ośrodków. Ta prawidłowość dotyczy także regionów po niemieckiej stronie granicy. Naj słabiej rozwinięty jest północno-wschodni region statystyczny Brandenburgii (Brandenburg-Nordost), a w dalszej kolejności regiony mające ośrodki miejskie średniej wielkości, takie jak Meklemburgia-Pomorze Przednie (z Rostockiem i Schwerinem) czy region statystyczny Chemnitz (z Chemnitz).

Ryc. 3. Wartość dodana brutto na 1 pracującego w 2007 r. w regionach NUTS3 w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych – GUS, Niemieckiego Federalnego Urzędu Statystycznego (Statistisches Bundesamt Deutschland), Narodowego Banku Polskiego, Europejskiego Banku Centralnego.

Obserwuje się dużo większą dynamikę rozwoju regionów po polskiej stronie granicy. Biorąc pod uwagę różnice w przechodzeniu gospodarki polskiej i niemieckiej przez światowy kryzys ekonomiczny, można uznać, że te powinny ulec wyraźnemu zmniejszeniu. W tabeli 3 przedstawiono PKB na mieszkańca w latach 2005–2008 względem średniej dla Unii Europejskiej składającej się z 27 państw (Bułgaria i Rumunia w UE są od 2007 r.).

Na rycinie 4 pokazano dynamikę PKB w latach 2005–2007 na analizowanym obszarze. Okres ten jest dość krótki, ale dostarcza wystarczającej charakterystyki zmian poziomu życia ludności. Dla powiatów niemieckich brak danych (wrzesień 2011) za rok 2008, z tego powodu analiza została ograniczona tylko do lat 2005–2007. Zmiany PKB w dużej mierze pokrywają się ze zmianami wydajności. Niektóre powiaty we wschodnich Niemczech zanotowały spadek PKB na mieszkańca. Odnosiło się to do różnych kategorii przestrzennych: dużych miast (Schwerin, Cottbus, Drezno, Halle, Poczdam), obszarów podmiejskich (Märkisch-Oderland) czy peryferyjnych (Mecklenburgische Seenplatte).

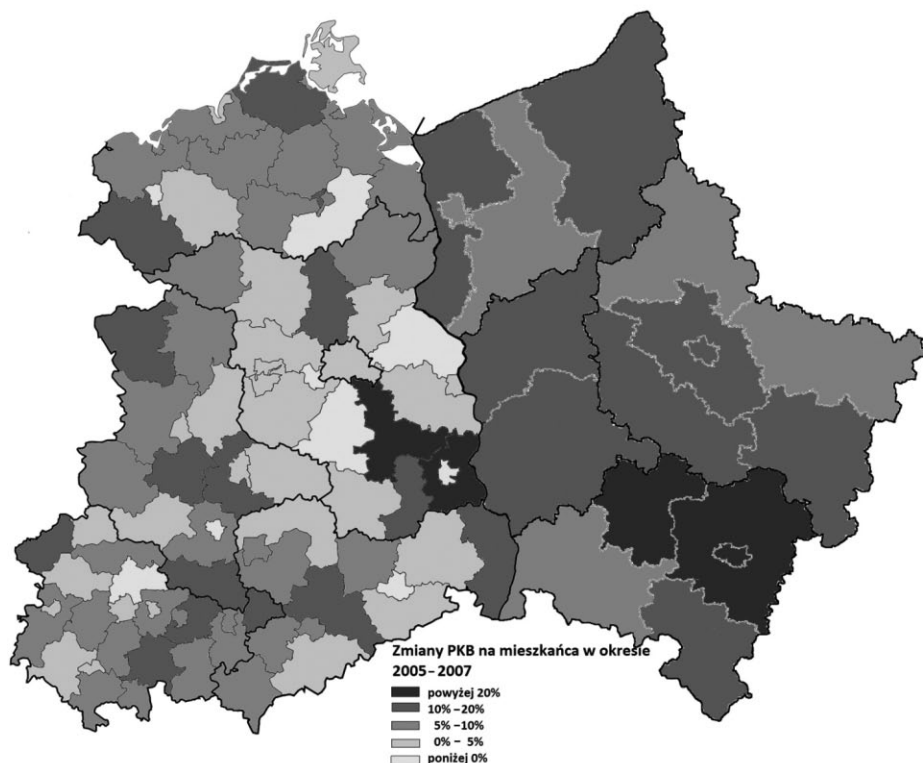
Po stronie polskiej wszystkie subregiony zanotowały wzrost. Wyróżnia się tutaj negatywnie sytuacja Szczecina oraz pozytywnie Wrocławia. Na słabą sytuację Szczecina wpłynęły problemy ekonomiczne przemysłu stocznioowego i okołoportowego. Na rozwój gospodarki w powiatach Dahme-Spreewald i Spree-Neiße oraz w północno-wschodniej części województwa dolnośląskiego oddziaływać mogło w tym czasie znaczne poprawienie warunków podróżowania autostradą A4, która zaczęła efektywnie łączyć Berlin z Krakowem, przez Wrocław i konurbacje górnośląską.

W badanym okresie na dynamikę PKB wpływ miały fundusze strukturalne Unii Europejskiej. Po polskiej stronie efekty działania tych funduszy nie zdążyły się w

Tabela 3. Produkt krajowy brutto na mieszkańca według parytetu siły nabywczej w latach 2005–2008 w regionach NUTS2 w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech

Nazwa regionu	PKB wg parytetu siły nabywczej [UE 27=100]			
	2005	2006	2007	2008
Berlin	100	99	99	99
Region statystyczny: Brandenburg – Nordost	76	76	75	75
Region statystyczny: Brandenburg – Südwest	88	88	87	88
Mecklenburg-Vorpommern	81	80	81	81
Region statystyczny: Chemnitz	81	82	83	83
Region statystyczny: Dresden	90	88	87	87
Region statystyczny: Leipzig	88	89	89	89
Sachsen-Anhalt	82	82	83	85
Thüringen	82	83	84	84
Województwo wielkopolskie	55	55	57	59
Województwo zachodniopomorskie	48	47	49	51
Województwo lubuskie	46	46	48	48
Województwo dolnośląskie	53	55	59	60

Źródło: Eurostat.

Ryc. 4. Zmiany PKB na mieszkańca w okresie 2005–2007 w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech

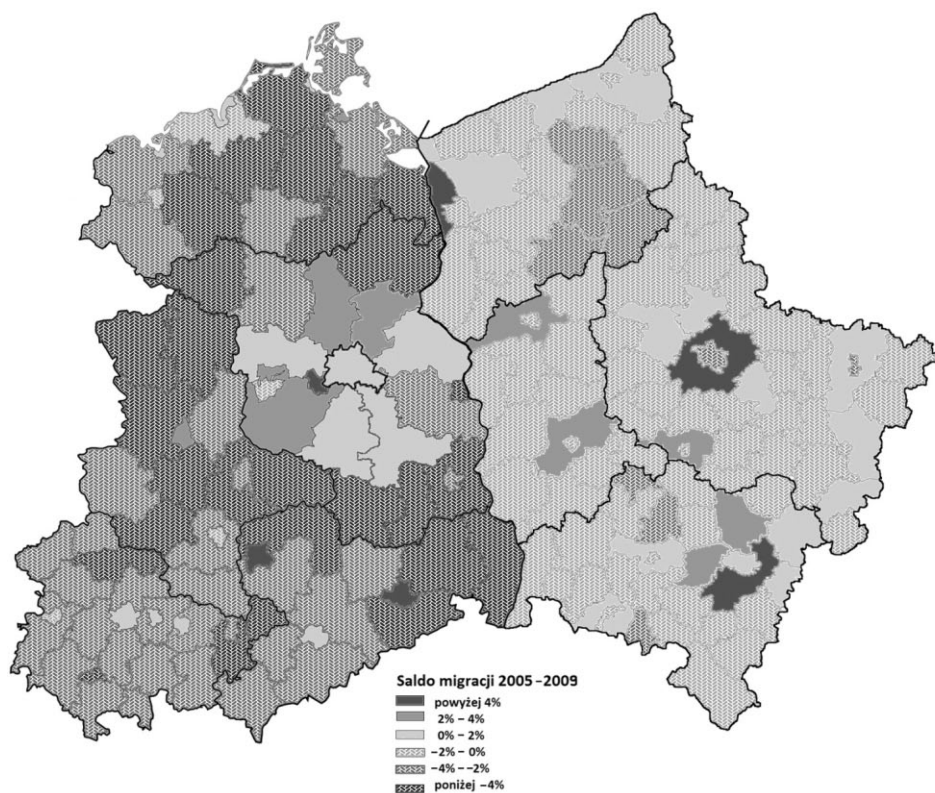
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Regionalnych – GUS, Niemieckiego Federalnego Urzędu Statystycznego (Statistisches Bundesamt Deutschland), Narodowego Banku Polskiego, Europejskiego Banku Centralnego.

pełni ujawnić. Po stronie niemieckiej przewidywany jest spadek wielkości środków na rozbudowę przeznaczanych z funduszy krajowych. Należy przy tym pamiętać, że powolne tempo obniżania się dysproporcji rozwoju między wschodnią a zachodnią częścią Niemiec prowokuje głosy o konieczności zmniejszenia wsparcia dla nowych landów, co jest związane z rosnącym deficytem finansów publicznych w Niemczech i problemami rozwoju także zachodniej części kraju (Czech-Rogosz 2007).

Demograficzne uwarunkowania zmian na rynku pracy

Na funkcjonowanie rynku pracy wpływ ma sytuacja demograficzna. Duży udział osób w wieku produkcyjnym umożliwia rozwój gospodarczy. Obszary o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego, wysokim poziomie płac i wysokiej jakości środowiska życia są magnesem dla imigrantów. W badanym rejonie widoczne jest przyciąganie ludności na tereny charakteryzujące się wysokim poziomem rozwoju oraz jakości życia.

W zakresie imigracji po polskiej i niemieckiej stronie można zauważyć różnice miasto-wieś. Tereny wiejskie położone w pewnej odległości od miasta podlegają depopulacji. Tempo odpływu mieszkańców ze wsi w Niemczech jest zdecydowanie wyższe niż w Polsce. Czynnikiem odróżniającym regiony polskie od niemieckich jest sytuacja w dużych miastach i ich strefach podmiejskich. W Polsce w latach 2005–2009 każde większe miasto wytwarzało swoją strefę podmiejską, do której przenosili się mieszkańcy. Liczba ludności dużych miast z tego samego powodu malała. W Niemczech występowała sytuacja odwrotna niż w Polsce, duże miasta, jak np. Drezno, Lipsk, były obszarami napływu ludności. Jedynie w okolicy Berlina można zaobserwować przenoszenie się mieszkańców na tereny podmiejskie. W szczególności zwraca uwagę wschodnia część Saksonii i południowa część Brandenburgii. Na odpływ ludności z tych terenów oddziaływała sytuacja w przemyśle wydobywczym węgla brunatnego stanowiącym kiedyś podstawę gospodarki tego regionu. Drugim obszarem depopulacji jest pas powiatów w północnych Niemczech. Są to tereny pojezierne, o słabym rozwoju przemysłu i dużych walorach środowiska. Terytorium o podobnych właściwościach jest centralna część woje-

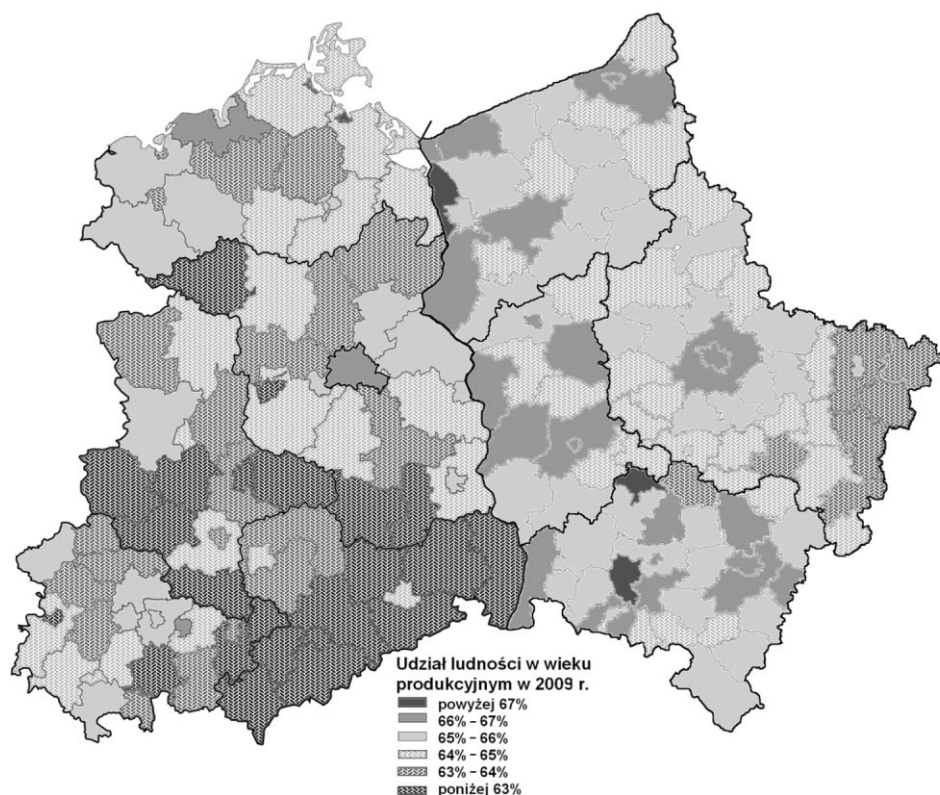
Ryc. 5. Saldo migracji w powiatach województw zachodniej Polski i landach wschodnich Niemiec w latach 2005–2009

Źródło: Bank Danych Regionalnych, Niemiecki Federalny Urząd Statystyczny (Statistisches Bundesamt Deutschland).

wództwa zachodniopomorskiego. Migracje w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech przedstawiona na rycinie 5.

Obszary odpływu lub napływu ludności pokrywają się w znacznej mierze z obszarami, na których następuje spadek lub odpowiednio wzrost liczby ludności w wieku produkcyjnym. O ile w wypadku migracji występuje podobieństwo pomiędzy Polską a Niemcami w zakresie przebiegu tego zjawiska, to w wypadku udziału ludności w wieku produkcyjnym tego podobieństwa nie ma. Po stronie niemieckiej, na których w badanym okresie wzrósł udział ludności w wieku produkcyjnym lub wystąpił niewielki jej spadek, są duże miasta. Terenami, na których nastąpił wyraźny spadek ludności w wieku produkcyjnym, są pozostałe powiaty poza dużymi miastami. Po polskiej stronie udział ludności w wieku produkcyjnym wzrósł znacznie poza dużymi miastami. Szczególnie silny wzrost odnotowano w strefie podmiejskiej tych miast. Natomiast we wszystkich miastach na prawach powiatu w analizowanej polskiej części obszaru udział ludności w wieku produkcyjnym spadł.

Zmiany udziału ludności w wieku produkcyjnym mają podobny charakter jak migracje na badanym terenie. Odmienne jest jedynie wyraźniejsze występowanie

Ryc. 6. Udział ludności w wieku produkcyjnym w ogóle ludności w 2009 r. w powiatach województw zachodniej Polski i landach wschodnich Niemiec

Źródło: Bank Danych Regionalnych, Niemiecki Federalny Urząd Statystyczny (Statistisches Bundesamt Deutschland).

strefy podmiejskiej Berlina oraz fakt większego obszaru wzrostu ludności w wieku produkcyjnym na terenach wiejskich w Polsce. Lepszymi wskaźnikami charakteryzują się miasta oraz ich strefy podmiejskie. Negatywnie wyróżnia się Saksonia, zwłaszcza jej południowa górską część. Udział ludności w wieku produkcyjnym nie przekracza tutaj 63%. Na rycinie 6 przedstawiono udział ludności w wieku produkcyjnym w ogóle ludności w 2009 r.

Podsumowanie

Sytuacja demograficzna oraz sytuacja na rynku pracy na polsko-niemieckim terenie przygranicznym były ze sobą powiązane. Obszary pozytywnych tendencji na rynku pracy oraz sytuacji demograficznej pokrywają się. Dobra sytuacja gospodarcza przyczyniała się do poprawy sytuacji na rynku pracy, która to warunkowała pozytywne zmiany demograficzne lub opóźniała negatywne tendencje w tym zakresie. Analiza potwierdziła zależność pomiędzy rynkiem pracy, migracjami, ogólną sytuacją gospodarczą oraz strukturą wieku ludności.

Podstawowym czynnikiem decydującym o sytuacji na rynku pracy oraz sytuacji demograficznej była odległość od miasta. Sąsiedztwo dużego miasta oddziaływało generalnie pozytywnie. W tym zakresie obserwowalna była różnica pomiędzy Polską a Niemcami. Duże, prężne ośrodki, takie jak Berlin, Drezno, Lipsk, były magnesem dla nowych mieszkańców oraz nowych inwestycji poprawiających produktywność i sytuację na rynku pracy. Sytuacja gospodarcza, w tym w szczególności na rynku pracy we wschodnich Niemczech, znacznie się poprawiła. Należy mieć na uwadze, że poprawa na rynku pracy we wschodnich Niemczech w okresie 2005–2009 przebiegała szybciej niż w zachodnich landach, i to niezależnie od zmniejszenia środków na wspieranie tego rynku (Brautzsch 2010). Świadczyć to może o polepszeniu się względnej pozycji gospodarczej wschodnich landów w niemieckim systemie gospodarczym.

W przypadku Polski obszarami takich tendencji były w większej mierze strefy podmiejskie dużych miast, zwłaszcza Poznań i Wrocławia. Poznań był ośrodkiem o wysokim poziomie rozwoju na początku badanego okresu. Wrocław zanotował jednak bardzo dużą dynamikę rozwoju. Duża dynamika pozytywnych zmian gospodarczych występowała też w niektórych miastach średniej wielkości, takich jak np. Gorzów Wlkp., Koszalin, Kalisz, oraz miastach Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego.

Specyficzna jest sytuacja Szczecina. Miasto to, o dużym potencjale gospodarczym i społecznym, nie rozwija się tak jak pozostałe metropolie całego obszaru. Większość wskaźników odnośnie do sytuacji demograficznej i na rynku pracy jest gorsza dla tego miasta niż porównywalnych polskich i niemieckich ośrodków na badanym terenie. Słaby rozwój miasta wynika z jednej strony z upadku po raz pierwszy w 2003 r. Stoczni Szczecińskiej (kolejny upadek w 2009 r.) i ogólnych problemów gospodarczych, w tym funkcjonowania gospodarki okołoportowej. Szczecin nie wykorzystuje w pełni potencjału swojego położenia. Słabsza kondycja gospodarcza miasta wpływa na złą sytuację na rynku pracy, co w konsekwencji

przyczynia się do migracji z miasta oraz do osłabiania jego potencjału gospodarczego i intelektualnego. Te negatywne tendencje nie są jednak nieodwracalne. Szansą dla poprawy sytuacji gospodarczej Szczecina i wschodniej części landu Meklemburgia-Pomorze Przednie jest pełne wykorzystanie transgranicznego charakteru miasta. Potrzebne są do tego jednak dalsze inwestycje i działania polityczne (Maack i in. 2010).

Sytuacja obszarów peryferyjnych przedstawiała się inaczej niż sytuacja obszarów centralnych miast. Była ona generalnie gorsza. Odnosiło się to zarówno do strony polskiej, jak i niemieckiej. Tereny te charakteryzowały się niższym udziałem ludności w wieku produkcyjnym, ujemnym saldem migracji, niższą produktywnością, zmniejszeniem liczby miejsc pracy oraz wysokim poziomem bezrobocia. Różnice te nie zmalały, a w niektórych przypadkach powiększyły się. Szczególnie trudna była sytuacja wschodniej i środkowej Meklemburgii-Pomorza Przedniego, górskich obszarów Saksonii oraz rejonów Brandenburgii, Saksonii-Anhalt i Turynгии położonych z dala od dużych ośrodków miejskich. Po polskiej stronie znacznego wsparcia wymagają centralne i wschodnie tereny województwa zachodniopomorskiego, wschodnie tereny województwa dolnośląskiego. Po obu stronach widoczny jest negatywny wpływ granicy na sytuację demograficzną oraz sytuację na rynku pracy. Przewidywano, że po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej oraz układu z Schengen obszary te będą miejscem przyspieszonego rozwoju gospodarczego. Rzeczywistość okazała się jednak inna.

Analiza wskazała obszary, które stały się lokomotywami rozwoju polsko-niemieckiego rejonu nadgranicznego, oraz obszary, które ulegają stagnacji lub wręcz regresowi. Wydzielenie tych terytoriów powinno być szczególnie ważne w kontekście wprowadzenia swobody zatrudnienia dla obywateli polskich w Republice Federalnej Niemiec. Będzie to ważny krok w stronę stworzenia transgranicznego rynku pracy. Ze względu na wpływ rynku pracy na funkcjonowanie wielu innych ważnych dziedzin życia istotne jest wcześniejsze określenie obszarów, które będą potrzebowały wsparcia w tym zakresie.

W artykule przedstawiono sytuację na rynku pracy w zachodniej Polsce i wschodnich Niemczech w okresie 2005–2009, a więc po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, ale przed zniesieniem ograniczeń podejmowania pracy w Republice Federalnej Niemiec w maju 2011 r. Istnieje potrzeba kontynuacji tych badań w celu oceny wpływu rynku pracy na rozwój regionów po obu stronach granicy. Przeprowadzone badania pogranicza Polski i Niemiec są bilansem otwarcia dla analizy tworzącego się obecnie transgranicznego rynku pracy.

Literatura

- Aumann B., Scheufele R. 2009. Is East Germany Catching Up? A Time Series Perspective. IWH-Diskussionspapiere, 14. Institut für Wirtschaftsforschung Halle, Halle.
- Dobija M. 2006. Międzynarodowe porównywanie wartości. [W:] M.G. Woźniak (red.), *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Problemy globalizacji i regionalizacji*. Cz. 1. Katedra Teorii Ekonomii, 8. Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów.

- Dutkowski M. 2008. Zmiany funkcji i tendencji rozwojowych miast Polski Północno-zachodniej ze szczególnym uwzględnieniem roli Szczecina. [W:] Ekspertyzy do koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2008–2033. T. I: 151–215.
- Brautzsch H.-U. 2009. Arbeitsmarktbilanz Ostdeutschland: Deutschlicher Beschäftigungsrückgang auch in den Neuen Bundesländern. *Wirtschaft im Wandel*, 11. Institut für Wirtschaftsforschung Halle, Halle.
- Brautzsch H.-U. 2010. Trotz Rückgang arbeitsmarktpolitischer Maßnahmen Stabilisierung der Beschäftigungslage in Ostdeutschland. *Wirtschaft im Wandel*, 2. Institut für Wirtschaftsforschung Halle, Halle.
- Czech-Rogosz J. 2007. Wielka koalicja wobec procesu unifikacji gospodarek wschodnich i zachodnich landów RFN. [W:] D. Kopycińska (red.), *Polityka gospodarcza państwa*. Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 125–134.
- Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030. Projekt, stan na 18 maja 2010 r. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa.
- Ministerstwo Gospodarki, Departament Analiz i Prognoz 2009. *Na pierwsze 5 lat Polski w Unii Europejskiej*. Warszawa.
- Moszyński M. 2009. Niedopasowania na niemieckim rynku pracy w świetle reform Hartza. D. Kopycińska (red.), *Ekonomiczne problemy funkcjonowania współczesnego świata*. Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 154–165.
- Illy A., Hornych Ch., Schwartz M., Rosenfeld M.T.W. 2009. *Urban Growth in Germany – The Impact of Localization and Urbanization Economies*. IWH-Discussion Papers, 19. Institut für Wirtschaftsforschung Halle, Halle.
- Płóciennik S. 2007. Rynek pracy w RFN. Instytucjonalna perspektywa zmian. [W:] J. Poteralski (red.), *Przemiany rynku pracy w kontekście procesów społecznych i gospodarczych*. Katedra Mikroekonomii Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 45–59.
- Maack K., Schmid K., Schott S. 2010. Szczecin jako centrum wzrostu gospodarczego. Rozwój polsko-niemieckiego pogranicza. Aktualizacja badania „Szczecin jako centrum wzrostu gospodarczego i jego wpływ na rozwój polsko-niemieckiego pogranicza” (2004). Materiały niepublikowane. Hamburg.

Labour market and its demographic determinants in West Poland and East Germany in 2005–2009

Abstract: The article presents the labor market situation in western Poland and East Germany and its demographic determinants during the first years after the Polish accession to the European Union. The differences in functioning of the labor market and demographic situation in metropolitan and peripheral areas was shown for West Poland and East Germany. Polish side of the border was characterized by higher levels of unemployment, lower wage and productivity levels combined with a better demographic situation, faster growth in jobs and GDP. This reflects the reduction of disparities in economic development on the German-Polish border and the transmission of economic activity on the Polish side.

Key words: labor market, regional development, demographic situation, Polish-German borderland

